

**SURXONDARYO VILOYATIDA QISHLOQ XO‘JALIGINING HUDUDIIY
TASHKIL ETILISHI VA RIVOJLANISH XUSUSIYATLARI**

Niyozova Marjona Jo‘rayevna

E-mail: niyozovamarjona2@gmail.com

Termiz davlat universiteti

Tabiiy fanlar fakulteti talabasi

ANNOTATSIYA: Maqolada Surxondaryo viloyatida qishloq xo‘jaligining hududiy tashkil etilishi, uning tabiiy-geografik, ijtimoiy-iqtisodiy hamda agroiklim omillari ta’sirida shakllanish xususiyatlari tahlil qilingan. Viloyatning tumanlari kesimida dehqonchilik va chorvachilik tarmoqlarining ixtisoslashuvi, sug‘oriladigan yer resurslaridan foydalanish darajasi hamda qishloq xo‘jaligi mahsulotlari ishlab chiqarish ko‘rsatkichlari o‘rganilgan. Tadqiqot davomida hududiy tafovutlarning asosiy sabablari aniqlanib, qishloq xo‘jaligi tarmoqlarini yanada samarali rivojlantirish bo‘yicha ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqilgan.

KALIT SO‘ZLAR: Surxondaryo viloyati, qishloq xo‘jaligi, hududiy tashkil etish, hududiy ixtisoslashuv, agroiklim resurslari, sug‘oriladigan yerlar, dehqonchilik, chorvachilik, hududiy rivojlanish, samaradorlik.

АННОТАЦИЯ: В статье проанализированы особенности территориальной организации сельского хозяйства Сурхандарьинской области под влиянием природно-географических, социально-экономических и агроклиматических факторов. Исследованы специализация растениеводства и животноводства по районам области, уровень использования орошаемых земель и показатели производства сельскохозяйственной продукции. Определены основные причины территориальных различий и предложены научно-практические рекомендации по дальнейшему развитию сельского хозяйства региона.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: Сурхандарьинская область, сельское хозяйство, территориальная организация, специализация, агроклиматические ресурсы, орошаемые земли, растениеводство, животноводство, региональное развитие, эффективность.

ABSTRACT: This article examines the territorial organization and development characteristics of agriculture in the Surkhandarya region. The study analyzes the influence of natural, geographical, socio-economic, and agro-climatic factors on agricultural specialization. The territorial distribution of crop production and

livestock farming, the utilization of irrigated lands, and the dynamics of agricultural production are evaluated.

KEYWORDS: Surkhandarya region, agriculture, territorial organization, agricultural specialization, agro-climatic resources, irrigated land, crop production, livestock farming, regional development, efficiency.

KIRISH

Qishloq xo'jaligi O'zbekiston iqtisodiyotining strategik tarmoqlaridan biri bo'lib, mamlakat oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlash, eksport salohiyatini oshirish va aholi bandligini ta'minlashda muhim o'rin tutadi. Ayniqsa, qishloq xo'jaligi mahsulotlarini yetishtirishning hududiy tashkil etilishi tabiiy resurslardan oqilona foydalanish, ishlab chiqarish samaradorligini oshirish hamda hududlarning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishini ta'minlashda asosiy omillardan biri hisoblanadi.

Surxondaryo viloyati respublikaning eng janubiy hududi bo'lib, o'zining issiq subtropik iqlimi, uzoq vegetatsiya davri, unumdor sug'oriladigan yerlari va qulay tabiiy sharoitlari bilan ajralib turadi. Ushbu omillar paxtachilik, g'allachilik, bog'dorchilik, uzumchilik, sabzavotchilik, polizchilik hamda chorvachilik tarmoqlarining rivojlanishi uchun keng imkoniyat yaratadi. Viloyatning geografik joylashuvi, Afg'oniston bilan chegaradoshligi hamda xalqaro transport yo'laklariga yaqinligi qishloq xo'jaligi mahsulotlarini tashqi bozorlarga chiqarish imkoniyatlarini ham kengaytiradi.

Tadqiqotda qiyosiy tahlil, statistik tahlil, iqtisodiy-geografik baholash, tizimli yondashuv, kartografik tahlil hamda ilmiy umumlashtirish usullaridan foydalanildi. Tahlillar natijasida viloyat hududida qishloq xo'jaligi tarmoqlarining joylashuvi tabiiy resurslar, suv ta'minoti, aholining mehnat resurslari, transport infratuzilmasi va bozor talabiga bevosita bog'liq ekanligi aniqlandi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Mazkur tadqiqot Surxondaryo viloyatida qishloq xo'jaligining hududiy tashkil etilishi va rivojlanishiga ta'sir etuvchi omillarni kompleks baholashga qaratildi. Tadqiqot jarayonida iqtisodiy-geografik yondashuv asos qilib olinib, tabiiy resurslar, agroiklim sharoiti, suv ta'minoti, yer fondining tarkibi hamda tumanlarning ixtisoslashuv darajasi o'zaro bog'liqlikda tahlil qilindi. Hududiy farqlarni aniqlashda qiyosiy tahlil usuli qo'llanildi. Ushbu usul orqali viloyatning shimoliy, markaziy va janubiy qismlarida qishloq xo'jaligi tarmoqlarining rivojlanish darajasi solishtirildi.

Tadqiqot natijalari hududiy rivojlanish tamoyillari asosida umumlashtirilib, qishloq xo'jaligini yanada samarali tashkil etish bo'yicha ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqildi.

MUAMMO VA UNING YECHIMLARI

Surxondaryo viloyati qishloq xo'jaligi salohiyati bo'yicha mamlakatning yetakchi hududlaridan biri hisoblanadi. Issiq iqlim sharoiti, vegetatsiya davrining uzoqligi hamda unumdor tuproqlar yil davomida bir necha turdagi qishloq xo'jaligi mahsulotlarini yetishtirish imkonini beradi. Shunga qaramay, ayrim tumanlarda tabiiy resurslardan foydalanish samaradorligi bir xil emas. Bu esa ishlab chiqarish hajmi va hosildorlikda sezilarli hududiy tafovutlarni yuzaga keltirmoqda.

Birinchi muammo suv resurslaridan foydalanish bilan bog'liq. Sug'orish tizimlarining ayrim qismi eskirganligi sababli suvning ma'lum qismi dalalarga yetib bormasdan yo'qotiladi. Natijada suv tanqisligi ayniqsa yoz oylarida ayrim ekinlarning hosildorligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Zamonaviy tomchilatib sug'orish va yomg'irlatib sug'orish texnologiyalarini keng joriy etish orqali suv sarfini kamaytirish va hosildorlikni oshirish mumkin.

Ikkinchi muammo yer resurslaridan foydalanish samaradorligi bilan bog'liq. Ba'zi hududlarda an'anaviy ekinlar ustunlik qilayotgani sababli yuqori daromad keltiruvchi intensiv bog'dorchilik, issiqxona xo'jaligi hamda eksportbop sabzavot va mevalar yetishtirish imkoniyatlari to'liq ishga solinmagan. Yer fondining agroiklim sharoitiga mos ravishda qayta ixtisoslashtirilishi iqtisodiy samaradorlikni oshiradi.

Uchinchi muammo qishloq xo'jaligi mahsulotlarini saqlash va qayta ishlash korxonalarining hududlar bo'yicha notekis joylashganligidir. Hosilning bir qismi qayta ishlanmasdan sotilishi natijasida qo'shimcha qiymat yaratish imkoniyati kamayadi. Meva-sabzavot mahsulotlarini chuqur qayta ishlash korxonalarini tashkil etish, sovutkich omborlarini ko'paytirish hamda logistika markazlarini rivojlantirish eksport hajmini oshirishga xizmat qiladi.

To'rtinchi muammo iqlim o'zgarishi bilan bog'liq. So'nggi yillarda yoz faslining davomiyligi uzayishi, havo haroratining ko'tarilishi va yog'ingarchilik miqdorining kamayishi qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishiga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Shu sababli qurg'oqchilikka chidamli navlarni joriy etish, suv tejovchi texnologiyalarni qo'llash hamda agroiklim monitoringini kuchaytirish muhim ahamiyat kasb etadi.

1-jadval. Surxondaryo viloyati tumanlarining qishloq xo'jaligidagi asosiy ixtisoslashuvi

Tuman	Yetakchi tarmoq	Asosiy mahsulotlar	Rivojlanish xususiyati
Denov	Bog'dorchilik	Uzum, olma, anor	Eksport salohiyati yuqori
Jarqo'rg'on	Paxtachilik va g'allachilik	Paxta, bug'doy	Sug'oriladigan yerlar ulushi katta
Sherobod	Sabzavotchilik	Pomidor, piyoz, qalampir	Ertapishar mahsulot yetishtiriladi
Sariosiyo	Chorvachilik va bog'dorchilik	Sut, go'sht, mevalar	Tog'oldi hududlari ustun
Boysun	Chorvachilik	Qo'y va echki	Yaylovlardan samarali foydalaniladi
Qiziriq	G'allachilik va sabzavotchilik	Bug'doy, kartoshka	Sug'orish tizimi rivojlangan
Termiz tumani	Polizchilik	Qovun, tarvuz	Ichki va tashqi bozorga yo'naltirilgan

Jadvaldan ko'rinib turibdiki, Surxondaryo viloyatining har bir tumani tabiiy resurslari, reliefi, suv bilan ta'minlanganlik darajasi hamda agroiklim sharoitiga qarab ma'lum qishloq xo'jaligi yo'nalishiga ixtisoslashgan. Tog'li hududlarda chorvachilik ustun bo'lsa, voha va sug'oriladigan tekisliklarda dehqonchilik tarmoqlari yuqori darajada rivojlangan. Bu esa hududiy ixtisoslashuvning iqtisodiy samaradorlikni oshirishdagi muhim rolini ko'rsatadi.

TADQIQOT NATIJALARI VA MUHOKAMA

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, Surxondaryo viloyati qishloq xo'jaligining hududiy tashkil etilishi tabiiy-geografik sharoit, suv resurslari bilan ta'minlanganlik darajasi, transport infratuzilmasi va aholining mehnat resurslari bilan uzviy bog'liq. Viloyatning janubiy va markaziy hududlarida sug'oriladigan yer maydonlarining ko'pligi intensiv dehqonchilikni rivojlantirish uchun qulay sharoit yaratgan bo'lsa, tog' va tog'oldi hududlarida yaylovlarning kengligi chorvachilik tarmoqlarining ustun rivojlanishiga xizmat qilmoqda. Shu sababli viloyat hududida qishloq xo'jaligi tarmoqlari bir xil emas, balki hududlarning tabiiy imkoniyatlariga mos ravishda shakllangan.

Qishloq xo'jaligi samaradorligi faqat tabiiy resurslarga emas, balki iqtisodiy va texnologik omillarga ham bevosita bog'liq. Ayniqsa, zamonaviy texnologiyalarni joriy

etish va infratuzilmani rivojlantirish hududiy rivojlanishning asosiy shartlaridan biri hisoblanadi.

Tadqiqot natijalari asosida aniqlanishicha, Surxondaryo viloyatida qishloq xo'jaligini hududiy rivojlantirishning eng muhim yo'nalishlari suv resurslarini tejash, yuqori daromadli ekinlar ulushini oshirish, chorvachilikning zamonaviy usullarini joriy etish hamda mahsulotni qayta ishlash tarmog'ini kengaytirishdan iborat. Shu bilan birga, hududlarning tabiiy salohiyatidan kelib chiqib ixtisoslashuvni kuchaytirish qishloq xo'jaligi samaradorligini sezilarli darajada oshirishi mumkin.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, har bir tumanning tabiiy imkoniyatlari va iqtisodiy salohiyati inobatga olingan holda ishlab chiqilgan hududiy rivojlanish dasturlari nafaqat mahsulot yetishtirish hajmini ko'paytiradi, balki qishloq aholisi daromadlarini oshirish, oziq-ovqat xavfsizligini mustahkamlash va eksport salohiyatini kengaytirishga ham xizmat qiladi.

XULOSA

Mazkur tadqiqot natijalari Surxondaryo viloyatida qishloq xo'jaligining hududiy tashkil etilishi tabiiy-geografik sharoit, agroiklim resurslari, sug'oriladigan yer maydonlari, suv ta'minoti, transport infratuzilmasi va mehnat resurslarining o'zaro uyg'unligi asosida shakllanganligini ko'rsatdi. Viloyatning tabiiy salohiyati qishloq xo'jaligi tarmoqlarini diversifikatsiya qilish, eksportbop mahsulotlar yetishtirish hamda hududlarning iqtisodiy rivojlanishini jadallashtirish uchun qulay imkoniyat yaratadi.

Tahlillar shuni ko'rsatdiki, Denov, Jarqo'rg'on, Qiziriq va Termiz tumanlarida sug'oriladigan yerlarning ulushi yuqori bo'lgani sababli paxtachilik, g'allachilik, bog'dorchilik va sabzavotchilik tarmoqlari yetakchi o'rin egallaydi. Boysun, Uzun va Sariosiyo tumanlarida esa tabiiy yaylovlarning kengligi chorvachilikni rivojlantirish uchun qulay sharoit yaratgan. Bu esa viloyat hududida qishloq xo'jaligining tabiiy resurslarga mos ravishda hududiy ixtisoslashganligini tasdiqlaydi.

Tadqiqot davomida qishloq xo'jaligi rivojlanishiga salbiy ta'sir etayotgan bir qator omillar ham aniqlandi. Jumladan, ayrim sug'orish tizimlarining eskirganligi, suv resurslaridan foydalanish samaradorligining yetarli emasligi, meliorativ holati yomonlashgan yerlarning mavjudligi, zamonaviy qishloq xo'jaligi texnikalari bilan ta'minlanganlik darajasining barcha hududlarda bir xil emasligi hamda mahsulotlarni saqlash va qayta ishlash infratuzilmasining yetarli darajada rivojlanmaganligi ishlab chiqarish samaradorligini cheklovchi asosiy omillar sifatida baholandi.

Mazkur tavsiyalarni amaliyotga joriy etish yer va suv resurslaridan oqilona foydalanish, qishloq xo'jaligi mahsulotlari yetishtirish hajmini ko'paytirish, mahsulot tannarxini kamaytirish, eksport salohiyatini oshirish va qishloq aholisi bandligi hamda daromadlarini ko'paytirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, hududiy rivojlanish tamoyillariga asoslangan boshqaruv mexanizmlarini takomillashtirish Surxondaryo viloyatida barqaror qishloq xo'jaligi tizimini shakllantirishning muhim omili hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti. **2022–2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi.** – Toshkent, 2022.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti. **O'zbekiston Respublikasida qishloq xo'jaligini rivojlantirishning 2020–2030-yillarga mo'ljallangan strategiyasi.** – Toshkent.
3. O'zbekiston Respublikasi Yer kodeksi. – Toshkent: Adolat, 2023.
4. O'zbekiston Respublikasi Suv kodeksi. – Toshkent: Adolat, 2023.
5. O'zbekiston Respublikasi **Statistika agentligi.** *Qishloq xo'jaligi statistik to'plami.* – Toshkent, 2024.
6. **Surxondaryo viloyati statistika boshqarmasi.** *Surxondaryo viloyatining ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishi.* – Termiz, 2024.
7. Soliyev A. **Iqtisodiy va ijtimoiy geografiya asoslari.** – Toshkent: Universitet, 2021.
8. Soliyev A. **Mintaqaviy iqtisodiyot va hududiy rivojlanish.** – Toshkent: Fan, 2020.
9. Abirqulov Q. **Qishloq xo'jaligi geografiyasi.** – Toshkent: Fan va texnologiya, 2021.
10. Qayumov A. **O'zbekiston iqtisodiy geografiyasi.** – Toshkent: Universitet, 2020.